

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΝΖ'

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1986

ΤΕΥΧΟΣ Δ'

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΗΣ ΕΣΘΗΡ

Υ Π Ο

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Π. ΧΑΣΤΟΥΠΗ

Καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν

Ἑπομνήματα. M. Baumgarten, De fide Libri Estherae. Commentatio historico-critica, 1839. — C. F. Keil, BC/5 1870. — F. W. Schultz, THBW 9, 1876. — B. Neteler, Die Bücher Esdras, Nehemias und Esther übersetzt und erklärt, 1877. — P. Cassel, Das Buch Esther, 1878. Ἐν ἀγγλ. μεταφράσει ὑπὸ A. Bernstein, Edinburgh 1888. — E. Bertheau / V. Ryssel, KeH/ 17 1887². — S. Oettli, SZ 1889. — A. Scholz, Commentar über das Buch «Esther» mit seinen «Zusätzen» und über «Susanna», Würzburg 1892. — G. Wildeboer, KHC/17 1898. — M. Seisenberger, Die Bücher Esdras, Nehemias und Esther, Vienna 1901. — K. Siegfried, HK 1901. — A. W. Streaton, CambrB 1907 (1922). — J. M. van Oers, HBOV/ 3 1908. — L. B. Paton, ICC/20 1908 (1951). — T. Witton Davies, CB 1909. — E. Dimmler, Tobias, Judith, Esther, Machabäer, 1922. — B. Wolff, Das Buch Esther, 1922. — C. Steuernagel, HSAT/II 1923⁴. — M. Haller, SAT 1925². — M. Sales, SBibb 1926. — G. Smit, TU 1930. — R. Cornely/A. Merk, CSS 1933¹¹. — E. Henne, Das AT aus dem Grundtext übersetzt und erläutert, 1939⁵. — M. Haller, HAT/18 1940. — J. Schildenberger, HS 1941. — S. Goldman, SoncB 1946. 1952². — G. C. Aalders, COT 1947. — L. Soubigou, Clamer-B 1949, 1952². — F. Stummer, Echter-B 1950, 1956². — A. Barucq, JérusB 1952, 1959². — H. Bückers, HBK 1953. — C. Ryan, CC 1953. — B. W. Anderson, IB 1954. — G. A. F. Knight, Torch-B 1955. — H. Ringgren, ATD 1958, 1981³. — B. M. Girbau, MontsB 1960. — I. Bettan, UAHC 1962. — H. Bardtke, KAT 1963. — E. Würthwein, HAT/18 1969. — Ἡ. Β. Οἰκονόμου, Τὸ βιβλίον τῆς Ἑσθήρ, Ἀθῆναι 1967, 1971² (διατρ. ἐπὶ ὑφηγεσίᾳ). — L. H. Brockington, NCB 1969. — C. A. Moore, Anchor-B 1971. — G. Gerleman, BK 1973, 1982². — W. Dommershausen, NEB 1980. — A. Meinhold, ZB/13 1983. — D. J. A. Clines, NCB 1984.

"**Ἄλλα βοηθήματα.** A. R a l e i g h, *The Book of Esther. Its Practical Lessons and Dramatic Scenes*, Edinburgh 1880. — P. J e n s e n, *Elamitische Eigennamen*, WZKM 6 (1892), σ. 47-70, 209-226. — A. C o n d a m i n, *Notes critiques sur le texte biblique. II. La disgrâce d' Aman (Esth. VII, 8)*, RB 7 (1898), σ. 258-261. — G. J a h n, *Das Buch Esther nach der Septuaginta hergestellt, übersetzt und kritisch erklärt*, 1901. — P. H a u p t, *Critical Notes on Esther*, AJSL 24 (1907) σ. 97-186. — S. J a m p e l, *Das Buch Esther auf seine Geschichtlichkeit kritisch untersucht*, 1907. — I. K a t z e l l e n b o g e n, *Das Buch Esther in der Aggada*, Würzburg 1913. — A. B. E h r l i c h, *Randglossen zur hebräischen Bibel*, Leipzig 1914. — H. G u n k e l, *Esther*, (RV II 19/20) Tübingen 1916 (1958). — W. E. B e e t, *The Message of the Book of Esther*, *The Expositor* (8th Series) 22 (1921/22), σ. 291-300. — J. H o s c h a n d e r, *The Book of Esther in the Light of History*, Philadelphia 1923. — H. S. G e h m a n, *Notes on the Persian Words in the Book of Esther*, JBL 43 (1924), σ. 321-328. — F. W. K ö n i g, *Der Burgbau zu Susa nach dem Bauberichte des Königs Dareios I*, (MVÄG 35/1) 1930. — A. E. M o r r i s, *The Purpose of the Book of Esther*, ExpT 42 (1930/31), σ. 124-128. — H. B é v e n o t, *Die Proskynesis und die Gebete im Estherbuch*, *Jahrbuch für Liturgiewissenschaft* 11 (1931), σ. 132-139. — D. S c h ö t z, *Das hebräische Buch Esther*, BZ 21 (1933), σ. 255-276. — O. L e u z e, *Die Satrapieneinteilung in Syrien und im Zweistromlande von 520-320*, (SKG 11/4) 1935. — H. S t r i e d l, *Untersuchung zur Syntax und Stilistik des hebräischen Buches Esther*, ZAW 55 (1937), σ. 73-108. — S. B e n - C h o r i n, *Kritik des Estherbuches. Eine theologische Streitschrift*, 1938. — H. H a b e r k o r n, *Beiträge zur Beurteilung der Perser in der griechischen Literatur*, 1940 (Diss.). — A. U n g n a d, *Keilinschriftliche Beiträge zum Buch Esra und Esther*, ZAW 58 (1940/41), σ. 240-244. — W. H i n z, *Zu den altpersischen Inschriften von Susa*, ZDMG 95 (1941), σ. 222-257. — P. J. J u n g e, *Satrapie und Natio*, Klio 34 (1941), σ. 1-55. — R. H. P f e i f f e r, *Introduction to the Old Testament*, 1941, σ. 732-747. — C. C. T o r r e y, *The Older Book of Esther*, HThR 37 (1944), σ. 1-40. — E. J. B i c k e r m a n, *Notes on the Greek Book of Esther*, PAAJR 20 (1950), σ. 101-133. — J. M o r e a u, *Un nouveau témoin du texte latin du livre d' Esther*, NC 3 (1951), σ. 398. — N. H. S n a i t h, *The Historical Books*, ἐν OTMSt (1951), σ. 105-107: Esther. — J. D u c h e s n e - G u i l l e m i n, *Les noms des eunuques d' Assuérus*, Le Muséon 66 (1953), σ. 105-108. — G. R. D r i v e r, *Problems and Solutions*, VT 4 (1954), σ. 225-245 (βλ. ἰδίᾳ σ. 235-238). — W. R u d o l p h, *Textkri-*

tisches zum Estherbuch, VT 4 (1954), σ. 89-90. — Ruth Stiehl, Das Buch Esther, WZKM 53 (1956), σ. 4-22. — H. Bardtke, λ. Estherbuch, ἐν RGG³ II (1958), σ. 703-707. — H. Cazelles, Note sur la composition du rouleau d' Esther, ἐν H. Junker - Festschrift, Trier 1961, σ. 17-29. — R. Mayer, Iranischer Beitrag zu Problemen des Daniel - und Estherbuches, ἐν H. Junker-Festschrift, Trier 1961, σ. 127-135. — W. McKane, A Note on Esther IX and 1 Samuel XV, JTS 12 (1961), σ. 260-261. — D. Harvey, λ. Esther, Book of, ἐν IDB 2 (1962), σ. 149-151. — H. Ringgren, λ. Esther καὶ Estherbuch, ἐν BHH I (1962), σ. 445-446. — M. Metzger, The John Rylands Megillah and Some other Illustrated Megilloth of the XVth to XVIIth Centuries, BJRL 45 (1962/63), σ. 148-184, Taf. I-IV. — B. Schneider, Esther revised according to the Maccabees, Studii Biblici Franciscani Liber Annuus 13 (1962/63), σ. 190 ἐξ. — Ruth Stiehl, Esther, Judith und Daniel, ἐν F. Altheim/R. Stiehl, Die aramäische Sprache unter den Achämeniden I (1963), σ. 195-213. — K. Galling, Studien zur Geschichte Israels im persischen Zeitalter, 1964. — S. Senger, Zur literarischen Form und Funktion der Fünf Megilloth, ArOr 35 (1965), σ. 451-462. — G. Walser, Audienz beim persischen Grosskönig, 1965. — H. Bardtke, Neuere Arbeiten zum Estherbuch. Eine kritische Würdigung, Ex Oriente Lux 19 (1965/66), σ. 519-549. — G. J. Botterweck, Neuere Arbeiten am Estherbuch, JEOL 6/19 (1965/66), σ. 519 ἐξ. — W. H. Brownlee, Le livre grec d' Esther et la royauté divine, RB 73 (1966), σ. 161-185. — G. Gerleman, Studien zu Esther, (BSt 48), Neukirchen 1966. — P. R. Ackroyd, Two Hebrew Notes, ASTI 5 (1966/67), σ. 81-84. — E. J. Bickerman, Four Strange Books of the Bible: Jonah, Daniel, Koheleth, Esther, New York 1967. — O. Eissfeldt, Rechtskundige und Richter in Esther 1,13-22, ἐν W. Eilers - Festschrift (1967), σ. 164-166. — W. Dommershausen, Die Estherrolle: Stil und Ziel einer alttestamentlichen Schrift, (StBM 6) Stuttgart 1968. — (E. Sellin)/G. Fohrer, Einleitung in das Alte Testament, 1969¹¹ (1977), σ. 271-275. — H. L. Ginsberg, The Five Megilloth and Honah, 1969, σ. 82-88. — W. Hinz, Medisches und Elamisches am Achämenidenhof, Altiranische Funde und Forschungen (1969), σ. 63-94. — S. E. Loewenstamm, Esther 9,29-32: The Genesis of a Late Addition, HUCA 42 (1971), σ. 117-124. — Ἡ. Β. Οἰκονόμου, Μία διόρθωσις εἰς Ἑσθήρ 1,18Α, ΔΒΜ 1/2 (1971), σ. 115 ἐξ. — A. I. Baumgarten, λ. Scroll of Esther, ἐν EJ 14 (1972), σ. 1047-1057. — R. Gordis, Megillat Esther, New York: The Rabbinical Assembly, 1972. — W. W. Graham,

The Theology of the Book of Esther, *Restoration Quarterly* 16 (1973), σ. 99-111. — W. L. Humphreys, A Life - Style for Diaspora: A Study of the Tales of Esther and Daniel, *JBL* 92 (1973), σ. 211-223. — A. D. Cohen, «Hu Ha-goral»: The Religious Significance of Esther, *Judaism* 23 (1974), σ. 87-94. — M. E. Andrew, Esther, Exodus and Peoples, *ABR* 23 (1975), σ. 25-28. — D. J. A. Clines, New Year, *IDB Suppl. Volume* (1976), σ. 625-629. — O. Eissfeldt, *Einleitung in das Alte Testament*, 1976⁴, σ. 684-693. — R. Gordis, *Studies in the Esther Narrative*, *JBL* 95 (1976), σ. 43-58. — B. W. Jones, Two Misconceptions about the Book of Esther, *CBQ* 39 (1977), σ. 171-181. — Τοῦ αὐτοῦ, The So-Called Appendix to the Book of Esther, *Semiotics* 6 (1978), σ. 36-43. — O. Kaiser, *Einleitung in das Alte Testament*, 1978⁴, σ. 180-186. — A. Meinhold, *Theologische Erwägungen zum Buch Esther*, *ThZ* 34 (1978), σ. 321-333. — R. Smend, *Die Entstehung des Alten Testaments*, 1978, σ. 220-221. — S. B. Berg, *The Book of Esther. Motifs, Themes, and Structure* (SBL Dissertation Series 44), Missoula/Mont. 1979. — J. Magone, The Liberal and the Lady: Esther Revisited, *Judaism* 29 (1980), σ. 167-176. — C. H. Miller, Esther's Levels of Meaning, *ZAW* 92 (1980), σ. 145-148. — A. Meinhold, *Zu Aufbau und Mitte des Estherbuches*, *VT* 23 (1983), σ. 435-445. — M. V. Fox, *The Structure of the Book of Esther*, ἐν *I. L. Seeligmann - Festschrift*, ed. A. Rofé, 1984. — C. A. Moore, *Esther Revisited: An Examination of Some Esther Studies over the Past Decade*, ἐν *S. Iwry - Festschrift*, ed. A. Kort/S. Morschauer (Winona Lake: Eisenbraun) 1984. — Τοῦ αὐτοῦ, *Esther Revisited Again: A Further Examination of Certain Esther Studies of the Past Ten Years*, *HUCA* (R. Gordis - Festschrift) 1984.

α'. Ὄνομασία

Τὸ βιβλίον τοῦτο καλεῖται Ἐσθήρ (M Ἐστέρ = ἀκκαδ. Ἰσθάρ¹ πρότερον συσχετιζόμενον πρὸς τὸ νεοπερσ. στάρρα = ἀστὴρ ἢ τὸ ἀρχ. ἰνδικὸν στρί = νεᾶνις) ἀπὸ τοῦ ἐν αὐτῷ πρωταγωνιστοῦντος προσώπου. Ἡ ἰουδαία νεᾶνις αὕτη, ὀνομαζομένη ὡσαύτως ἐν 2,7 κ.ἀ. Ἰαδασσά (=Μυρσίνη ἢ Μύρτος) ἦτο ἀνεψιὰ καὶ θετή θυγάτηρ τοῦ Μαροδοχαίου (M Μορδεχάγ). Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἀχαθβερῶς (τ.ἔ. Ἐέρξου τοῦ Α', 486-465 π.Χ. καὶ οὐχὶ Ἀρταξέρξου κατ' ἐσφαλμένην ταύτισιν ὑπὸ τῶν Ο' καὶ τοῦ Ἰωσήπου) ἀπόπεμψιν τῆς συζύγου του Βαδτί, προεκρίθη ὑπ' αὐτοῦ ἐκ

1. A. S. Yahuda, *The Meaning of the Name Esther*, *JRAS* (1946), σ. 174-178.

πλήθους νεανίδων ὡς νέα βασίλισσα ἡ Ἑσθήρ, ἐπιτυχοῦσα ἔπειτα τὴν ματαίωσιν τοῦ κατὰ τῶν Ἰουδαίων ἐξοντωτικοῦ διωγμοῦ τοῦ Ἀμάν (Μ Χαμάν) καὶ τὴν ἐκδοσιν βασιλικοῦ διατάγματος, δι' οὗ ἐπετράπη εἰς τούτους νὰ φονεύσουν ἀμυνόμενοι τοὺς ἐχθροὺς των.

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος βιβλίον ἐν μὲν τῷ ἑβραϊκῷ κανόνι κατέχει τὴν τελευταίαν θέσιν τῶν πέντε μεγιλῶθ, ὃν ἐκ τούτων τὸ μόνον φέρον ἐν τῇ παραδοσιακῇ του ὀνομασίᾳ τὸν τίτλον *μεγιλλά* (μεγιλῶθ Ἑστέρ ἢ ἀπλῶς *μεγιλλά*), ἐν δὲ τῇ μεταφράσει τῶν Ὁ' κατατάσσεται εἰς τὰ ἱστορικὰ βιβλία, εὐρισκόμενον συνήθως μεταξὺ τοῦ Νεεμίου καὶ τῆς Ἰουδίθ. Ἐν τῇ Βουλγάτᾳ φέρεται ὑπὸ τὸν ἀντίστοιχον τίτλον *E s t h e r* καὶ κατέχει τὴν τελευταίαν θέσιν τῶν ἱστορικῶν βιβλίων.

β'. Περιεχόμενον

Τὸ ἐκ 10 κεφαλαίων συγκείμενον βιβλίον τῆς Ἑσθήρ (περὶ τῶν εἰς τοῦτο δευτεροκανονικῶν προσθηκῶν βλ. ἡμετ. Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Π. Διαθήκην, 1981, σ. 461 ἔξ.) περιγράφει τὴν ὑπὸ τῆς Ἑσθήρ διάσωσιν τῶν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ Ἰουδαίων ἐκ τῆς ἐπιβουλῆς τοῦ Ἀμάν, βεζίρου τοῦ βασιλέως τῶν περσῶν Ξέρξου τοῦ Α'.

Ὁ βασιλεὺς οὗτος ἀποπέμπει ἐν Σούσοις τὴν ἀπειθήσασαν σύζυγόν του Βαστί καὶ ἀντὶ ταύτης προκρίνει ἐκ τῶν πρὸς τοῦτο συναχθεισῶν νεανίδων ὡς νέαν βασίλισσαν τὴν ὠραίαν Ἰουδαίαν Ἑσθήρ ἢ Χαδασσά, ἀνεψιὰν καὶ θετὴν θυγατέρα τοῦ Μαρδοχαίου. Οὗτος, ἔλκων τὴν καταγωγὴν ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ βασιλέως Σαοὺλ καὶ νῦν ὑπηρετῶν ἐν τῇ βασιλικῇ πύλῃ τοῦ ἀνακτόρου τῶν Σούσων, πληροφορεῖ μέσφ τῆς Ἑσθήρ τὸν βασιλέα περὶ συνωμοσίας στρεφομένης κατ' αὐτοῦ. Τοῦτο δ' ἀποτελεῖ προϋπόθεσιν τῆς μετέπειτα διὰ βασιλικῆς εὐνοίας διασώσεως τῶν ἐν κινδύνῳ Ἰουδαίων, ὡς περιγράφεται αὕτη ἐν τῷ κυρίῳ μέρει τοῦ βιβλίου. Ὁ εἰς βεζίρην ἀναδειχθεὶς Ἀμάν, ἀγαγίτης (τ.ἔ. ἀπόγονος τοῦ ἀμαληκίτου βασιλέως Ἀγάγ) καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἄσπονδος τῶν Ἰουδαίων ἐχθρὸς (πρβ. Α' Σαμ. 15,32 ἔξ.), ἐξασφαλίζει διὰ βασιλικῆς διαταγῆς τὸ δικαίωμα νὰ προσκυνῆται ὑπὸ πάντων τῶν δούλων τοῦ βασιλέως: Ἡ ἄρνησις ὅμως τοῦ Μαρδοχαίου νὰ προσκυνῆ αὐτὸν ἐπάγει τὴν ἐκδοσιν βασιλικοῦ διατάγματος, ἐπιτρέποντός σύλησιν καὶ σφαγὴν τῶν ἐν τῷ περσικῷ κράτει Ἰουδαίων. Διὰ κλήρου (ἑβρ. *π ο ὄ ρ*, πλ. *π ο υ ρ ῖ μ*), ῥιφθέντος ἐν μηνὶ Νισάν, ὀρίζεται ὡς ἡμέρα ἐφαρμογῆς τοῦ διατάγματος ἡ 13ῃ τοῦ μηνὸς Ἀδάρ (Φεβρ./Μαρτ.): Ἡ Ἑσθήρ, ἐπὶ κινδύνῳ τῆς ζωῆς της, ἐμφανίζεται ἀτόκλητος ἐνώπιον τοῦ βασιλέως καὶ ἐπιτυγχάνει νὰ γίνῃ παρ' αὐτοῦ δεκτὴ: ἡ πρὸς αὐτὸν καὶ τὸν Ἀμάν πρόσκλησις της εἰς συμπόσιον. Ὁ Ἀμάν, χαίρων ἐπὶ τῇ πρὸς αὐτὸν εὐνοίᾳ τῆς βασιλίσης, ἐτοιμάζει τὴν ἀνασκολόπισιν τοῦ Μαρδοχαίου. Ἀναγινώσκων ὁ βασιλεὺς ἐν ἀύπνῳ νυκτὶ τὰ

χροινικά του, ἀναμιμνήσκειται τῆς πρὸς αὐτὸν εὐεργεσίας τοῦ Μαρδοχαίου. Καλεῖ δὲ τὸν Ἀμάν, ἵνα μάθῃ παρὰ τούτου πῶς δύναται νὰ τιμηθῇ ὁ βασιλικῆς εὐνοίας τυγχάνων. Ὁ Ἀμάν ὑπολαμβάνων τὸ πρᾶγμα ὡς ἀφορῶν εἰς ἑαυτὸν, προτείνει τὴν ἐν βασιλικῇ στολῇ παρουσίαν τοῦ τιμωμένου προσώπου, ἐλαύνοντος ἐν τῇ πόλει ἐφ' ἔππου τοῦ βασιλέως. Ἡ Ἐσθῆρ ἀποκαλύπτει εἰς τὸν βασιλέα, δεχθέντα μετὰ τοῦ Ἀμάν πρόσκλησιν αὐτῆς εἰς δεύτερον συμπόσιον, τὴν κατὰ τῶν Ἰουδαίων ἐπιβουλήν τούτου. Ὁ βασιλεὺς ἐξοργίζεται καὶ ἐξέρχεται εἰς τὸν κῆπον τοῦ ἀνακτόρου. Ἐπιστρέφων δ' ἐντεῦθεν εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ συμποσίου, εὕρισκει τὸν Ἀμάν παρὰ τὸ ἀνάκλιτρον τῆς βασιλίσσης, ἐκλιπαροῦντα αὐτὴν ὑπὲρ διασώσεώς του. Τοῦτο παρεξηγεῖται ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ὅστις διατάσσει τὴν θανάτωσιν τοῦ Ἀμάν ἐπὶ ὑψηλοῦ σκόλοπος, ὃν οὗτος προώριζε δι' ἀνασκολόπισιν τοῦ Μαρδοχαίου. Ἡ Ἐσθῆρ αἰτεῖται παρὰ τοῦ βασιλέως τὴν ἀνάκλησιν τοῦ κατὰ τῶν Ἰουδαίων διατάγματος, ἀλλ' οὔσης ἀδυνατοῦ τῆς ἀνακλήσεως τούτου, ὁ βασιλεὺς ἐξουσιοδοτεῖ τὸν Μαρδοχαῖον εἰς ἐκδοσιν ἐτέρου, δι' οὗ παρέχεται τοῖς Ἰουδαίοις τὸ δικαίωμα ἀμύνης. Οὕτω τὴν 13ην τοῦ μηνὸς Ἀδάρ οἱ Ἰουδαῖοι ἀμυνόμενοι τιμωροῦν σκληρῶς τοὺς ἐχθροὺς των. Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος τούτου ὁ Μαρδοχαῖος καὶ ἡ Ἐσθῆρ θεσπίζουν τὴν κατὰ τὴν 14ην καὶ τὴν 15ην τοῦ μηνὸς ἐφεξῆς ἀγομένην ἑορτὴν τῶν Πουρίμ. Κατὰ ταῦτα δύναται τὸ βιβλίον νὰ διαιρεθῇ ὡς κάτωθι.

α'. Εἰσαγωγή (1,1—2,23)

1. Τὸ συμπόσιον τοῦ βασιλέως Ἀχασβερώς καὶ ἡ ὑπὸ τούτου ἀποπεμφίς τῆς συζύγου του Βαστί, 1,1 ἐξ.
2. Ἡ ἐκλογή τῆς Ἐσθῆρ ὡς βασιλίσσης, 2,1 ἐξ.
3. Ἡ ὑπὸ τοῦ Μαρδοχαίου ἀνακάλυψις τῆς κατὰ τοῦ βασιλέως συνωμοσίας, 2,19 ἐξ.

β'. Κύριον μέρος· διάσωσις τῶν ἐν κινδύνῳ Ἰουδαίων (3,1—9,32).

1. Ἡ περὶ ἐξοντώσεως τῶν Ἰουδαίων ἐπιβουλή τοῦ Ἀμάν, 3,1 ἐξ.
2. Ἡ Ἐσθῆρ πείθεται ὑπὸ τοῦ Μαρδοχαίου εἰς μεσίτευσιν παρὰ τῷ βασιλεῖ ὑπὲρ διασώσεως τῶν Ἰουδαίων, 4,1 ἐξ.
3. Ἡ Ἐσθῆρ γίνεται φιλοφρόνως δεκτὴ ὑπὸ τοῦ βασιλέως, 5,1 ἐξ.
4. Ἡ κατ' ἐντολήν τοῦ Ἀμάν ἐτοιμασία ὑψηλοῦ σκόλοπος διὰ θανάτωσιν τοῦ Μαρδοχαίου, 5,9 ἐξ.
5. Ὁ βασιλεὺς τιμᾷ τὸν Μαρδοχαῖον, 6,1 ἐξ.
6. Ἀνασκολόπισις τοῦ Ἀμάν καὶ διαδοχὴ ἐν τῷ ἀξιώματι αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Μαρδοχαίου, 6,14 ἐξ.
7. Τὸ ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων προστατευτικὸν διάταγμα τοῦ βασιλέως, 8,3 ἐξ.
8. Οἱ Ἰουδαῖοι τιμωροῦν τοὺς ἐχθροὺς των, 9,1 ἐξ.

9. Καθιέρωσις τῆς ἑορτῆς τῶν Πουρίμ, 9,20 ἐξ.

γ'. Κατακλείς· ὁ Μαρδοχαῖος δεύτερος μετὰ τὸν βασιλέα (10,1-3).

γ'. Ἱστορικότης καὶ φιλολογικὸς χαρακτήρ

Ἡ ἱστορικότης τῶν ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς Ἑσθήρ διαλαμβανομένων ἀμφισβητεῖται ὑπὸ τῆς πλειονότητος τῶν ἐρευνητῶν ὡς ἐκ τῆς ἀνακριβείας βασικῶν τοῦ δεδομένων. Οὕτω ὁ Μαρδοχαῖος, ἐάν ἦτο εἷς τῶν ἐν ἔτει 597 π.Χ. ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορος εἰς αἰχμαλωσίαν ἀπαχθέντων Ἰουδαίων (2,6), θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐπὶ βασιλείας Ἐξέρξου τοῦ Α' τοῦλάχιστον 120 ἐτῶν. Καταφανῆς ἐν προκειμένῳ εἶναι ἡ σύγχυσις παραστάσεων τῆς 6ης καὶ τῆς 5ης ἐκ /δος. Αὐτὴ δ' ἡ Ἑσθήρ ἀμφισβητεῖται ὑπὸ πολλῶν ὡς ἱστορικὸν πρόσωπον, διότι οὐδεμία περὶς βασιλίσσα εἶναι γνωστὴ εἴτε ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο εἴτε ὑπὸ τὸ ὄνομα Χαδασσά (2,7). Ὡσαύτως βασιλίσσά τις Βαστι δὲν εἶναι ἄλλοθεν γνωστὴ. Ὁ Ἡρόδοτος (IX 109-112) ποιεῖται μὲν μνείαν γυναικὸς τινος Ξέρξου τοῦ Α', ἀλλ' αὐτὴ φέρει τὸ ὄνομα Ἀμυστρὶς. Ἡ ἐν τῷ βιβλίῳ περιγραφομένη μέθοδος ἐκλογῆς βασιλίσσης, γνωστὴ ἐκ τῆς ὑπὸ βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων ἐφαρμογῆς τῆς, δὲν μαρτυρεῖται ἐξ ἄλλης πηγῆς τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ περιγραφή ἐπεισοδίων τινῶν, οἷον ἡ τῆ συγκαταθέσει τοῦ βασιλέως θανάτωσις ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων 75.000 ὑπηκόων του (9,6,15 ἐξ.) εἶναι φανταστικὴ. Οὕτω, παρὸτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος βιβλίον ἐμφανίζεται ὡς ἱστορικὴ ἔκθεσις, ἡ ἐν αὐτῷ ἀναζήτησις ἱστορικοῦ πυρῆνος βασίζεται ἐπὶ ὑποθετικῶν κριτηρίων. Δεδομένου ὅμως ὅτι δὲν πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ ἀποκλεισθῇ ἡ ὑπαρξὶς ἱστορικοῦ τινος πυρῆνος, δύναται τις νὰ δεχθῇ ὅτι τὰ μὴ ἱστορικὰ στοιχεῖα πιθανῶς συνεδύασθησαν πρὸς τινὰ ἀνάμνησιν ἀποτραπέντος διωγμοῦ τῶν ἐν τῷ περσικῷ κράτει Ἰουδαίων (Ringgren).

Τὸ βιβλίον τῆς Ἑσθήρ δύναται ἐν γένει νὰ θεωρηθῇ ὁ διὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Πουρίμ λατρευτικὸς διδασκτικὸς θρυλὸς (βλ. ἡμετ. Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Π. Διαθήκην, σ. 156). Αὐτὸς δὲ καθ' ἑαυτὸν ὁ θρυλὸς, ἀνεξαρτήτως δηλ. τῆς πρὸς τὴν ἑορτὴν τῶν Πουρίμ συσχετίσεώς του, χαρακτηρίζεται συνήθως ὡς διήγημα (γερμ. *Novelle*).² Ἡ ὑπὸ τοῦ Gerleman προβαλλομένη τυπολογία τῆς ἐξόδου, ὅτι δηλ. ἡ περὶ τῆς ἐξόδου διήγησις ἔχει χρησιμεύσει ὡς πρότυπον τοῦ βιβλίου τῆς Ἑσθήρ, κρίνεται προβληματικὴ (Ringgren, Kaiser, Smend κ.ἄ.), καθόσον οὐ μόνον αἱ παρατηρούμεναι ὁμοιότητες εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐπιφανειακαὶ ἀλλὰ καὶ ἡ Ἑσθήρ ἀντιστοιχεῖ ὅτε μὲν εἰς τὸν Μωϋσέα ὅτε δὲ εἰς τὸν Ἀαρῶν, τοῦθ' ὅπερ ἀντιτίθεται πρὸς τὴν σχετικὴν θεωρίαν. Ἀξία

2. G. J. Botterweck, Die Gattung des Buches Esther im Spektrum neuerer Publikationen, *BiLe* 5 (1964), σ. 274-292. — J. A. Loader, Esther as a Novel with Different Levels of Meaning, *ZAW* 90 (1978), σ. 417-421.

ιδιαιτέρας προσοχῆς τυγχάνει ἡ ὁμοιότης τῆς ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς Ἑσθήρ διηγήσεως πρὸς τὴν ἐν τῇ Γενέσει ἱστορίαν τοῦ Ἰωσήφ· ἡ ἐξύψωσις δηλ. τοῦ Μαρδοχαίου ὑπομιμνήσκει τὴν ἐξύψωσιν τοῦ Ἰωσήφ.³ Ἀξιόλογοι ὡσαύτως εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Talmon⁴ διαπιστουμένη σοφιολογικὴ ἐπίδρασις, ἐμφαινόμενη ἐν τῷ παραδειγματικῷ βίῳ τῆς Ἑσθήρ, ἡ ὑπὸ τοῦ Lebram⁵ παρατηρουμένη παρομοία ἐπίδρασις τῆς ἱστορίας τοῦ σοφοῦ Ἀχικάρ⁶, ἐμφαινόμενη ἐν τισὶ χαρακτηριστικοῖς γνωρίσμασι τοῦ Μαρδοχαίου, καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Daube⁷ διατυπωμένη γνώμη ὅτι τὸ βιβλίον τῆς Ἑσθήρ προορίζεται οὐ μόνον δι' Ἰουδαίους ἀλλὰ καὶ ἔθνικους ἀναγνώστας. Ἡ δὲ ὁμοιότης τῶν ὀνομάτων τῶν κυριωτέρων προσώπων πρὸς βαβυλωνιακὰ καὶ ἐλαμιτικά ὀνόματα θεῶν (Ἑσθήρ / Ἰστάρ, Μαρδοχαῖος / Μαρδούκ, Χαμάν / Χουμάν, Ζέρες ἢ γυνὴ τοῦ Ἀμάν / Κιρι-ρισά) εἶναι μὲν ἐντυπωσιακὴ, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ στηρίξῃ ὑποτιθεμένας μυθολογικὰς προϋποθέσεις οὐδ' ὑποδηλοῖ κατ' ἀνάγκην μυθολογικὸν τοῦ βιβλίου χαρακτήρα. Ἄλλως τε ἡ παρ' Ἰουδαίους χρῆσις τοῦ ὀνόματος Μαρδοχαίου μαρτυρεῖται ἤδη ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν μετὰ τοῦ Ζοροβάβελ παλινοστησάντων (Ἑσδρα 2,2. Νεεμ. 7,7. Α' Ἑσδρα 5,8).

δ'. Γένεσις τοῦ βιβλίου

Συναφὲς πρὸς τὸ ἱστορικὸν εἶναι τὸ φιλολογικὸν πρόβλημα. Παρατηρητέον ἐν πρώτοις ὅτι ἡ ἐνότις τοῦ βιβλίου διαταράσσεται ὑπὸ τῆς ἐν κεφ. 9 διπλῆς διηγήσεως περὶ τῆς ἐορτῆς τῶν Πουρίμ. Ἐνῶ δηλ. ἡ βασικὴ διήγησις λήγει εἰς τὸν στ. 19, ὅστις ὡς ἀποκαθίσταται διὰ τῆς μεταφράσεως τῶν Ὁ ποιεῖται διάκρισιν μεταξὺ τῶν ἐν ταῖς πόλεσι καὶ τοῖς χωρίοις κατοικούντων Ἰουδαίων, ἐν τοῖς στ. 20-32 ἡ συνέχεια, συγκρινομένη πρὸς τὴν προηγουμένην διήγησιν, ἔχει ἐκτενῆ τὴν διατύπωσιν καὶ παραλλάσσει περιεχόμενον (πρβ. ἰδίᾳ στ. 21 πρὸς στ. 19). Ἐνεκα τούτου ἡ ὅλη περικοπὴ 9,20-32 ἢ τμήματα αὐτῆς

3. L. A. R o s e n t h a l, Die Josephsgeschichte mit den Büchern Ester und Daniel verglichen, ZAW 15 (1895), σ. 278-284. — P. R i e s s l e r, Zu Rosenthals Aufsatz, Bd. XV, S. 278ff., ZAW 16 (1896), σ. 182. — L. A. R o s e n t h a l, Nochmals der Vergleich Ester, Joseph, Daniel, ZAW 17 (1897), σ. 125-128. — M. G a n, The Book of Esther, in the Light of the Story of Joseph in Egypt, Tarbiz 31 (1961/62), σ. 144-149 (ἔβρ.). — A. M e i n h o l d, Die Gattung der Josephsgeschichte und des Estherbuches: Diasporanovelle II, ZAW 88 (1976), σ. 72-93.

4. S. T a l m o n, «Wisdom» in the Book of Esther, VT 13 (1963), σ. 419-455. Πρβ. J. L. C r e n s h a w, Methods in Determining Wisdom Influence upon «Historical» Literature, JBL 88 (1969), σ. 129-142. — R. N. W h y b r a y, The Intellectual Tradition in the Old Testament, (Beiheft zur ZAW 135) Berlin 1974.

5. J. C. H. L e b r a m, Purimfest und Estherbuch, VT 22 (1972), σ. 208-222.

6. Ἀ. Π. Χ α σ τ ο ὑ π ῆ, Ἀχικάρ, Θεολ. 54 (1983), σ. 229-235.

7. D. D a u b e, The Last Chapter of Esther, JQR 37 (1946/47), σ. 139-147.

καὶ τὰ ὁμοιογενῆ χωρία 3,7 καὶ 10,1-3, ὅπερ ὑπενθυμίζει τὴν ἐν τοῖς βιβλίοις τῶν Βασιλέων καὶ τῶν Χρονικῶν παραπομπὴν εἰς ἀπομνημονεύματα τῶν βασιλέων Μηδίας καὶ Περσίας, θεωροῦνται ὡς ἔχοντα μεταγενεστέραν τὴν προέλευσιν (Ringgren, Smend, πρβ. ὅμως Kaiser). Ἄλλως τε δὲν εἶναι τυχαῖον ὅτι ἡ ὅλη διήγησις δύναται νὰ κατανοηθῇ καὶ ἄνευ σχέσεώς της πρὸς τὴν ἑορτὴν τῶν Πουρίμ⁸.

Ἡ ἑορτὴ αὕτη, τελομένη εἰς ἀνάμνησιν τῆς σωτηρίας τῶν Ἰουδαίων ἐκ τοῦ δι' ἐπιβουλῆς τοῦ Ἀμάν βεβαίου κινδύνου ἐξοντώσεώς των, καλεῖται οὕτω ἐκ τοῦ π ο ὄ ρ (πλ. π ο υ ρ ἰ μ), τ.έ. κ λ ῆ ρ ο υ, δι' οὗ ὠρίσθη ἡ ἡμέρα καταδιώξεώς των. Τὴν σημασίαν ταύτην ἔχει καὶ τὸ ἀσσυριακὸν π ο ὄ ρ ο υ, διὸ καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Gerleman σημασιολογικὴ συσχέτισις τοῦ π ο ὄ ρ ο υ πρὸς τὸ ἐν 9,19,20 μ α ν ὠ θ (=μερίδες) θεωρεῖται ἀστήρικτος. Ἐκ τῆς ἀκκαδικῆς καταγωγῆς τῆς λέξεως δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ἡ πιθανῶς περσικὴν τὴν καταγωγὴν ἔχουσα ἑορτὴ ἔσχεν ἔπειτα μεσοποταμιακὴν τινα ἐξέλιξιν, ἐξ ἧς προέρχεται τὸ ὄνομά της, καὶ ἐν τέλει παραληφθεῖσα τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ ἐν τῇ διασπορᾷ Ἰουδαϊσμοῦ καθιερώθη διὰ τοῦ λατρευτικοῦ της θρύλου (Fohrer). Κατὰ ταῦτα ἡ ἑορτὴ, οὔσα ἀρχικῶς περσικὴ, παρελήφθη ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ὑπὸ τινα βαβυλωνιακὴν μορφήν της.

Ἡ ἐν τῇ ἑορτῇ τῶν Πουρίμ ἐμφάνισις στοιχείων παραλλήλων πρὸς ἄλλα ὑπάρχοντα ἐν περσικαῖς καὶ ἄλλαις ἀνατολικαῖς ἑορταῖς τοῦ νέου ἔτους, οἷα ἡ ἐκ τοῦ κλήρου ἐξάρτησις τῆς τύχης τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν ἀλλαγὴν τοῦ ἔτους (πρβ. τὴν ἐν τῷ 12ῳ μνητῇ Ἀδάρ τελομένην ἑορτὴν τῶν Πουρίμ), ἡ προσφορὰ δῶρων καὶ ὁ παραστατικὸς ἀγών, συνηγορεῖ ὑπὲρ τινος ἀρχικῆς σχέσεώς της πρὸς ἑορτὴν τοῦ νέου ἔτους. Πᾶσα ὅμως συσχέτισις τῆς ἑορτῆς τῶν Πουρίμ πρὸς τινα τῶν περσικῶν καὶ τῶν βαβυλωνιακῶν ἑορτῶν ἔχει ὑποθετικὸν χαρακτῆρα. Οὕτω ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἑορτὴ ἔχει συσχετισθῆ ὑπὸ τοῦ

8. P. de Lagarde, Purim. Ein Beitrag zur Geschichte der Religion, (AGG 34) 1887. — H. Zimmern, Zur Frage nach dem Ursprünge des Purimfestes, ZAW 11 (1891), σ. 157-169. — B. Meissner, Zur Entstehungsgeschichte des Purimfestes, ZDMG 50 (1896), σ. 296-301. — W. Erbt, Die Purimsage in der Bibel. Untersuchungen über das Buch Ester und der Estersage verwandte Sagen des späteren Judentums. Ein Beitrag zur vergleichenden Religionsgeschichte, 1900. — P. Haupt, Purim, (BAss VI/2) 1906. — N. S. Doniach, Purim or the Feast of Esther, 1933. — J. Lewy, Old Assyrian puru'um and pûrum, RHA 5 (1938/40), σ. 117-124. — Τοῦ α ὐ τ ο ῦ, The Feast of the 14th Day of Adar, HUCA 14 (1939), σ. 127-151. — A. Beal, De origine vocis פורים, Bibl 21 (1940), σ. 198 ἐξ. — V. Christian, Zur Herkunft des Purim-Festes, ἐν F. Nötscher-Festschrift, BBB 1 (1950), σ. 33-37. — T. H. Gaster, Purim and Hanukkah in Custom and Tradition, 1950. — H. Ringgren, Esther and Purim, (SEÅ 20) Lund 1956, σ. 5-24. — J. C. Rylaarsdam, λ. Purim, ἐν IDB 3 (1962), σ. 968-969. — H. Ringgren, λ. Purim, ἐν BHH III (1966), σ. 1532. — J. C. H. Lebra, βλ. ὑπόσημ. 5.

Lagarde πρὸς τὴν περσικὴν νεκρώσιμον ἑορτὴν φαρβαδιγάν, ὑπὸ τοῦ Meissner πρὸς τὴν βαβυλωνιοπερσικὴν ἑορτὴν τῶν Σακαίων, ὑπὸ τοῦ Gunkel πρὸς τὰ μαγοφόνια, ἑορτὴν καθιερωθεῖσαν ὑπὸ Δαρείου τοῦ Α' εἰς ἀνάμνησιν τῆς θανατώσεως τοῦ σφετεριστοῦ Σμέρδιος καὶ τῶν συστασιωτῶν του μάγων κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (III 68-79) ἐκτιθέμενα, καὶ ὑπὸ τοῦ Ringgren πρὸς τὴν περσικὴν ἑορτὴν μιθρακάνα.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Zimmern καὶ τοῦ Jensen συσχέτισις τῆς ἑορτῆς τῶν Πουρίμ πρὸς τὴν τοῦ νέου ἔτους βαβυλωνιακὴν ἑορτὴν ζαγμούκ μετὰ τῆς ἐξηγήσεως αὐτῆς ὡς ἐχθρικοῦ ἀγῶνος τῶν βαβυλωνιακῶν θεοτήτων Μαρδοχαίου (=Μαρδοῦκ) καὶ Ἑσθῆρ (=Ἰστάρ) πρὸς τὰς ἐλαμιτικὰς θεότητες Χαμάν (=Οὐμάν) καὶ Βαστί (=Μαστί) καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Lewy ἀναγωγὴ τῆς περὶ διωγμοῦ παραδόσεως εἰς τὰς μεταξὺ λάτρεων τοῦ Μαρδοῦκ καὶ τοῦ Μίθρα ἔριδας δὲν εὐρίσκουν ἀπήχησιν, ἄτε οὔσαι καταφανῶς ἐξεζητημένα.

Ἡ μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων συνήθης ἀπόδοσις τοῦ βιβλίου εἰς τὸν Μαρδοχαῖον ὀφείλεται εἰς παρερμηνεῖαν τοῦ χωρίου 9,20. Ὁ ἄγνωστος ἡμῖν συγγραφεὺς ἔχει, ὡς φαίνεται, χρησιμοποίησει παλαιότερον ὑλικόν, διακρινόμενον πιθανῶς εἰς τρεῖς διηγήσεις, ἰσαριθμούς πρὸς τὰ βασικὰ κίνητρα τοῦ βιβλίου καὶ ἀντιστοιχῶς ἀφορώσας εἰς τὰ τρία κύρια πρόσωπα τούτου, ἦτοι τὴν Βαστί, τὴν Ἑσθῆρ καὶ τὸν Μαρδοχαῖον. Ἡ πρὸς τὸ κύριον μέρος τοῦ βιβλίου συνδεομένη διήγησις περὶ τῆς Βαστί εἶναι ἀνέκδοτόν τι περσικῆς προελεύσεως (Würthwein), περιγράφον τὸν διὰ βασιλικοῦ διατάγματος ἀποφευχθέντα κίνδυνον ἀνυπακοῆς τῶν ἐν τῷ περσικῷ κράτει γυναικῶν εἰς τοὺς ἄνδρας τῶν κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς εἰς τὸν ἄνδρα τῆς ἀπειθησάσης βασιλίσσης. Ἡ περὶ τοῦ Μαρδοχαίου διήγησις προέρχεται ἐκ τῆς ἀνατολικῆς διασπορᾶς καὶ περιγράφει τὴν κατὰ τοῦ Ἰουδαίου Μαρδοχαίου ἐπιβουλὴν τοῦ πέρσου ἀξιωματοῦχου Ἀμάν, ὅστις διὰ τὴν ἐπιβουλὴν ταύτην ἐπισύρει τὴν μῆνιν τοῦ βασιλέως καὶ ἔχει ἄδοξον τέλος, ἐνῶ ὁ ἄλλοτε τὸν βασιλέα εὐεργετήσας Μαρδοχαῖος τιμᾶται δι' ἀνόδου του εἰς τὸ ὀ πρότερον κατεῖχεν ὁ Ἀμάν ἀξίωμα. Τέλος ἡ περὶ τῆς Ἑσθῆρ διήγησις, ἔχουσα καὶ αὕτη Ἰουδαϊκὴν τὴν προέλευσιν, περιγράφει τὴν ὑπὸ τῆς ἡρωίδος ταύτης διασφάλισιν ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων βασιλικῆς εὐνοίας, δι' ἧς οὗτοι διαφεύγουν τὸν ἐκ τινος διωγμοῦ ἐπαπειλοῦντα αὐτοὺς κίνδυνον.

Τὰ μετὰ τινος ἀποτραπέντος διωγμοῦ συνδυασθέντα στοιχεῖα ταῦτα ἀπετέλεσαν τὸ γνωστὸν ἡμῖν βιβλίον, οὔτινος ἡ συναρπαστικὴ ἀφηγηματικὴ πλοκὴ ἐμφαίνει δεξιότηχην συγγραφέα. Καίτοι καταφανῆς τοῦ βιβλίου σκοπὸς εἶναι ἡ αἰτιολόγησις τῆς ἑορτῆς τῶν Πουρίμ, ἔχω τὴν γνώμην ὅτι τοῦτο ἀποβλέπει ὡσαύτως εἰς τὴν διὰ προγενεστέρου παραδείγματος ὑπόδειξιν εἰς μὲν τοὺς ὑπὸ διωγμὸν Ἰουδαίους νὰ μὴ τηροῦν παθητικὴν στάσιν, ἀλλὰ νὰ ἀμύνωνται ὑπὲρ τῆς ζωῆς τῶν καὶ νομοταγῶς νὰ ἐπιδιώκουν τὴν ἐν τῷ κράτει ἰσονομίαν,

εἰς δὲ τὸν βασιλέα τῆς ἐν ἧ διώκονται οὗτοι χώρας νὰ διασφαλίσῃ εἰς αὐτοὺς διὰ διατάγματός του τὸ δικαίωμα αὐτοαμύνης.

Τὸ βιβλίον πιθανῶς κατάγεται ἐξ ἐποχῆς μεταγενεστέρας τῶν ἐν αὐτῷ ιστορουμένων. Τοῦτο ἄλλως τε ὑποδηλοῦται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ συγγραφεὺς του δὲν ἔχει ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς περσικῆς χρονικῆς περιόδου. Χρονικὰ ὄρια καταγωγῆς τοῦ βιβλίου δύνανται νὰ θεωρηθοῦν τὰ ἔτη 300 καὶ 100 π.Χ. Τοποθέτησις του πρὸ μὲν τοῦ 300 π.Χ. προσκόπτει εἰς γλωσσικὰ δεδομένα, μετὰ δὲ τὸ 100 π.Χ. παραθεωρεῖ τὴν ἐν Β' Μακκ. 15,36 μνείαν τῆς «μαρδοχαϊκῆς ἡμέρας» καὶ τὴν ἐν τῇ κατὰ τοὺς Ο' μεταφράσει τοῦ βιβλίου ὑπογραφὴν, ἐξ ἧς γινώσκομεν ὅτι ἡ μετάφρασις αὕτη, γενομένη ὑπὸ τινος Ἰουδαίου Λυσιμάχου, υἱοῦ Πτολεμαίου καὶ κατοίκου τῆς Ἱερουσαλήμ, εἰσῆχθη εἰς τὴν Αἴγυπτον ὑπὸ τινος ἱερέως καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Πτολεμαίου κατὰ τὸ δ' ἔτος τῆς βασιλείας Πτολεμαίου καὶ Κλεοπάτρας. Τὴν ὑπογραφὴν τῆς ἐλληνικῆς μεταφράσεως ταύτης ἀνάγει ὁ μὲν Bickerman⁹ εἰς τὸ ἔτος 78/77 π.Χ. (Πτολεμαῖος ΙΒ' ὁ Νέος Διόνυσος ἢ ὁ Αὐλήτης), ὁ δὲ Bardtke εἰς τὸ ἔτος 114 π.Χ. (Πτολεμαῖος Θ' ὁ Σωτῆρ Β'). Εἰρήσθω δ' ὅτι ἡ Ἑσθῆρ εἶναι τὸ μόνον μὴ ἐν τοῖς κουμρανικοῖς χειρογράφοις ἐμφανιζόμενον βιβλίον τῆς Π. Διαθήκης. Ἡ τοιαύτη ἀπουσία, μὴ κατ' ἀνάγκην σημαίνουσα μεταγενεστέραν προέλευσίν του, δύναται νὰ ὀφείληται εἰς ἀπόρριψίν του ὑπὸ τῆς κοινότητος τοῦ Κουμράν¹⁰, ἧς ἡ ἐσχατολογικὴ προοπτικὴ ἀντέκειτο εἰς τὸν κοσμικὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ τε καὶ τῆς ἑορτῆς τῶν Πουρίμ. Ἐκ τοῦ κοσμικοῦ χαρακτῆρος ἀμφοτέρων τούτων, ἀφισταμένου τῆς εὐσεβείας τοῦ Σειράχ, ἐξηγεῖται προφανῶς καὶ ἡ ἐν τῷ «Πατέρων ὕμνῳ» (Σοφ. Σειρ. κεφ. 44—49) ἔλλειψις μνείας τῆς Ἑσθῆρ καὶ τοῦ Μαρδοχαίου.

Πιθανῶς ἐγγυτέρα πρὸς τὰ πράγματα χρονολόγησις τοῦ βιβλίου εἶναι ἡ ἀπὸ τῶν μέσων τῆς 3ης μέχρι τῶν μέσων τῆς 2ας ἐκ/δος π.Χ. (πρβ. Kaiser). Πάντως ἡ χρονολογικὴ ὀριοθέτησις τοῦ βιβλίου ποικίλλει παρὰ διαφόροις ἐρευνηταῖς. Οὕτω ὁ Eissfeldt ἀνάγει τὴν συγγραφὴν τοῦ βιβλίου εἰς τὰ τέλη τῆς περσικῆς περιόδου. Ὁ Pfeiffer φρονεῖ ὅτι τὸ βιβλίον τῆς Ἑσθῆρ ἐγράφη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰωάννου Ὑρκανοῦ (135-104 π.Χ.) καὶ ὅτι ὁ Ἀμάν εἶναι προσωπεῖον τοῦ διώκτου τῶν Ἰουδαίων Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς. Ὁ Willrich¹¹ χρονολογεῖ τὸ βιβλίον ἀπὸ τῆς βασιλείας Πτολεμαίου Β' τοῦ Εὐερ-

9. E. J. Bickerman, The Colophon of the Greek Book of Esther, JBL 63 (1944), σ. 339-362.

10. H. L. Ginsberg, The Dead Sea Manuscript Finds: New Light on Eretz Yisrael in the Greco-Roman Period, ἐν Israel: Its Role in Civilization, ed. M. Davis, New York, 1956, σ. 39-57 (βλ. ἰδίᾳ, σ. 52). — P. W. Skehan, The Biblical Scrolls from Qumran and the Text of the Old Testament, BA 28 (1965), σ. 89.

11. H. Willrich, Judaica, 1900, σ. 1-28.

γέτου (170-164 π.Χ.), βλέπων τοῦτον, τὴν βασίλισσαν Κλεοπάτραν τὴν Γ', ἥτις διέκειτο εὐνοϊκῶς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, καὶ τὴν ἐν τῇ αὐτῇ ἀντιιουδαϊκῇ παράταξιν ὑπὸ ἀντίστοιχον προσωπεῖον τοῦ Ἀχασβερῶς, τῆς βασιλίσσης Ἐσθῆρ καὶ τοῦ Ἀμάν. Ὁ Haurt ὑπὸ τὸν Ἀχασβερῶς, τὴν Ἐσθῆρ καὶ τὸν Ἀμάν βλέπει τὰ ἐν μακκαβαϊκοῖς χρόνοις δρῶντα ἐν Συρίᾳ πρόσωπα τοῦ Ἀλεξάνδρου Βάλα, τῆς εὐνοϊκῶς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους διακειμένης συζύγου τοῦ Κλεοπάτρας καὶ τοῦ ἐχθροῦ τῶν Ἰουδαίων Νικάνορος, ἐνῶ ὁ Lévy¹² θέτει τὸ βιβλίον ἐν τοῖς χρόνοις Ἡρώδου τοῦ μεγάλου (37-4 π.Χ.), βλέπων τοῦτον καὶ τὴν σύζυγόν του Μαριάμνην τὴν Α' ὑπὸ ἀντίστοιχον προσωπεῖον τοῦ Ἀχασβερῶς καὶ τῆς Βαστί.

Μετέπειτα ὁ Ἰώσηπος, ὅστις συγκαταλέγει τὸ βιβλίον εἰς τὰς κανονικὰς γραφάς, ποιεῖται δαψιλῇ χρῆσιν αὐτοῦ ἐν Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΑ' στ' καὶ γινώσκει τὴν ἐορτὴν τῶν Πουρίμ, καλῶν ταύτην φουραίας (πρβ. τὸ παρ' Ο' ἄκλιτον Φουραί). Ἡ δὲ κανονικότης τοῦ βιβλίου, ζωηρῶς ἀμφισβητηθεῖσα ἐν τισι ῥαββινικοῖς κύκλοις τῆς 2ας καὶ τῆς 3ης ἐκ/δος μ.Χ. (Βαβ. Ταλμούδ, Μεγίλλὰ 7a), ἀνεγνωρίσθη ἐφεξῆς ὑπὸ ὀλοκλήρου τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ χάρις εἰς τὴν δημοτικότητά του τὸ βιβλίον περιελήφθη ἐν τοῖς πέντε εἰληταρίοις (μεγίλλῳ), ἀναγνωσκόμενον κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν Πουρίμ.

ε'. Θρησκευτικὴ σπουδαιότης

Ἡ θρησκευτικὴ ἀξία τοῦ ἐκ λογοτεχνικῆς ἐπόψεως ἀξιολόγου βιβλίου τῆς Ἐσθῆρ, θεωρουμένη ὑπὸ τινων ἐρευνητῶν (πρβ. Ringgren καὶ Fohrer) μικρά, διαγινώσκεται ἐν τῇ ὑπὲρ τοῦ περιουσίου λαοῦ ὑποδηλουμένη προνοίᾳ τοῦ Θεοῦ¹³. Παρότι ἐν τῷ ἐβραϊκῷ κειμένῳ δὲν γίνεται μνεῖα τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, ἴσως πρὸς ἀποφυγὴν βεβηλώσεως αὐτοῦ ἐν τῇ μᾶλλον κοσμικὸν χαρακτῆρα ἐχούσῃ θριαμβευτικῇ ἐορτῇ τῶν Πουρίμ ἢ διὰ τινὰ ἄλλον λόγον, ὁ συγγραφεὺς ἐμφορεῖται τῆς ἰδέας ὅτι ὁ Θεὸς κατευθύνει τὴν ἱστορίαν, ἐπεμβαίνων ὑπὲρ διασώσεως τοῦ λαοῦ Του καὶ προάγων τὴν ἱστορίαν τῆς σωτηρίας (πρβ. 4,14). Ἡ διάθεσις τοῦ συγγραφέως εἶναι μὲν ἐθνικιστικὴ καὶ ὑπὸ τῆς πρὸς τοὺς ἀμαληκίτας ἐχθρας ἐπηρεασμένη, ἀλλ' ἐξηγεῖται ἐκ τῆς καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ καταδιώξεως τῶν ἐν τῇ διασπορᾷ ὁμοεθνῶν του. Πάντως

12. I. Lévy, La répudiation de Vasti, Actes XXI. Congr. Intern. Orient., 1949, σ. 114 ἐξ.

13. J. Lockerie, Esther: Das Buch der Vorsehung Gottes, Marburg 1979. — S. B. Berg, After the Exile: God and History in the Books of the Chronicles and Esther, ἐν The Divine Helmsman, ed. J. L. Crenshaw/S. Sandmell, New York 1980, σ. 107-127. — R. Gordis, Religion, Wisdom and History in the Book of Esther. A New Solution to an Ancient Crux, JBL 100 (1981), σ. 359-388.

ἐάν, ὡς ὑποθέτω, ὁ συγγραφεὺς συνηγορεῖ ἐμμέσως ὑπὲρ ἐκδόσεως βασιλικοῦ διατάγματος, ἐπιτρέποντος αὐτοάμυναν εἰς ἀδίκως διωκομένους πολίτας, πρέπει δεόντως νὰ ἐξαρθῇ ὁ παρ' αὐτῷ πόθος δικαιοσύνης καὶ ἡ ἐν νομιμότητι διεκδίκησις ζωτικῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων¹⁴.

στ'. Τὸ βιβλίον ἐν τῇ χριστιανικῇ ἐκκλησίᾳ

Τὸ βιβλίον τῆς Ἑσθήρ παρελήφθη ὑπὸ τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας ὑπὸ τὴν ἐν τῇ μεταφράσει τῶν Ο' εὐρυτέραν του μορφήν, ἧς ἡ ἠϋζημένη θρησκευτικότης διησφάλισε τὴν κανονικότητά του¹⁵. Ἐπιφυλακτικότης τις ἐναντι τῆς κανονικότητός του ἀπηχεῖ, ὡς ἐλέχθη, τὴν παρά τισι ῥαββινικοῖς κύκλοις τῆς 2ας καὶ τῆς 3ης ἐκ/δος μ.Χ. ἐκφρασεῖσαν σχετικὴν ἀμφισβήτησιν. Συναφῆς πρὸς τὴν τοιαύτην ἐπιφύλαξιν εἶναι, ὡς φαίνεται, ἔνθεν μὲν ἡ ἐν τοῖς παλαιοῖς κανονικοῖς καταλόγοις ἀμφίβηλος θέσις τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος βιβλίου,¹⁶ ἔνθεν δὲ ἡ ἐν τῇ πλουσίᾳ ἐρμηνευτικῇ γραμματείᾳ τῶν πατέρων ὀλοσχερῆς ἔλλειψις ὑπομνηματισμοῦ αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ παράθεσις χωρίων ἐξ αὐτοῦ εἶναι λίαν περιορισμένη. Τοιαῦτα χωρία παραθέτουν Κ λ ἡ μ η ς ὁ Ρ ὠ μ η ς, Κ λ ἡ μ η ς ὁ Ἄ λ ε ξ α ν δ ρ ε ῦ ς, ὁ Ὠ ρ ι γ ἔ ν η ς, ὁ Κ ῦ ρ ι λ λ ο ς Ἱ ε ρ ο σ ο λ ὺ μ ω ν, ὁ Ἱ ε ρ ὠ ν υ μ ο ς, ὁ Ρ ο υ φ ῖ ν ο ς καὶ ὁ Α ὕ γ ο υ σ τ ῖ ν ο ς. Πρβ. ΠΔΟ' τ. 15 (1959).

Ἐν τῇ ῥωμαιοκαθολικῇ ἐκκλησίᾳ τὸ βιβλίον τῆς Ἑσθήρ ἀπέλαυε κανονικοῦ κύρους, ὡς καὶ πάντα τὰ ἐν τῇ Βουλγάτᾳ περιεχόμενα βιβλία. Διὰ δὲ τοῦ κανονικοῦ καταλόγου τῆς ἐν Τριδέντῳ συνόδου (1546) διησφαλίσθη ἡ κανονικότης τῶν ἱερῶν βιβλίων, ἐν οἷς καὶ τὸ τῆς Ἑσθήρ, ὡς ταῦτα περιέχονται ἐν τῇ Βουλγάτᾳ. Ὁ Λούθηρος¹⁷, ἀντιπαθῶν τὸ βιβλίον τῆς Ἑσθήρ, ὡσπερ καὶ τὸ Β' Μακκαβαίων, ὡς ὑπεράγαν ἰουδαϊζόν καὶ ἔχον πολλὴν ἐθνικὴν κακοτροπίαν, ἀπέρριψεν αὐτό, ἐνῶ οἱ πρῶτοί του μαθηταὶ ἠρκέσθησαν εἰς ἀπόρριψιν τῶν μὴ ἐν τῷ μασωριτικῷ κειμένῳ ἐμφανιζομένων περιχοπῶν.

ζ'. Κείμενον

Τὸ μασωριτικὸν καὶ ἡ μετάφρασις τῶν Ο' ἀφίστανται ἀλλήλων τοσοῦτον αἰσθητῶς, ὥστε ἐμφανίζονται ὡς δύο διάφοροι ἐκδόσεις. Ἐκ τούτων ἡ δευτέρα (τ.ἔ. ἡ ἑλληνικὴ) εἶναι ἐκτενεστέρα τῆς πρώτης (τ.ἔ. τῆς ἑβραϊκῆς)

14. Πρβ. W. Vischer, Esther, (ThEx 48) 1937.

15. B. W. Anderson, The Place of the Book of Esther in the Christian Bible, JR 30 (1950), σ. 32-43.

16. A. Jepsen, Zur Kanongeschichte des AT, ZAW 71 (1959), σ. 114-136.

17. H. Bardtke, Luther und das Buch Esther, (SGV 240/41), Tübingen 1964.

καὶ φέρεται ὑπὸ δύο μορφᾶς κειμένου· τὴν συνήθη, γνωστὴν ὡς κείμενον Β καὶ ἐμφανιζομένην ἐν τῷ κώδικι Β, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς συνήθους λίαν διάφορον (βραχυτέραν καὶ πιθανῶς ἔχουσαν ἰδίαν προῖστορίαν), γνωστὴν ὡς κείμενον Α καὶ ἐμφανιζομένην ἐν τοῖς χειρογράφοις 19, 93 καὶ 108 (φερομένοις εἰς σχέσιν πρὸς τὴν λουκιάνειον ἀναθεώρησιν¹⁸), ἐξ ὧν ἐδημοσίευσεν αὐτὴν ὁ Lagarde¹⁹.

Ἦπ' ἄλλων ὅμως ἐρευνητῶν²⁰ ὑποστηρίζεται ὅτι τὸ κείμενον Α δὲν προέρχεται ἐκ τῆς λουκιανείου ἀναθεωρήσεως τῶν Ο', ἀλλ' εἶναι αὐτοτελὴς μετάφρασις ἑβραϊκοῦ κειμένου, παραλλάσσοντος βασικῶς ἀπὸ τε τοῦ μασωριτικοῦ καὶ τοῦ εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν Ο' ὑποκειμένου ἑβραϊκοῦ πρωτοτύπου. Ἡ ἑλληνικὴ μετάφρασις ὑπ' ἀμφοτέρας τῆς τὰς μορφᾶς, συγκρινομένη πρὸς τὸ μασωριτικὸν παρουσιάζει πρὸς ταῖς ἄλλαις διαφοραῖς²¹ καὶ προσθέτους περικοπὰς²², δι' ὧν ἐξαιρέται ἡ προσωπικότης τοῦ Μαρδοχαίου, ἐνισχύεται ὁ ἰουδαϊκὸς ἔθνικισμὸς καὶ ἀναπληροῦται ἡ ἐν τῷ ἑβραϊκῷ κειμένῳ ἑλλείπουσα καὶ μόνον ἐν 4,14 ὑποδηλουμένη θρησκευτικότης (πρβ. Smend). Κατὰ τὸν Cook²³ τὰ κείμενα Β καὶ Α εἶναι δύο διάφοροι μεταφράσεις μόνον ὅπου ὑπάρχει ἑβραϊκὸν πρωτότυπον, ἐνῶ ἐν ταῖς ἐκτενέσι προσθήκαις, δι' ἃς δὲν ὑπάρχει ἑβραϊκὸν πρωτότυπον, τὸ κείμενον Α εἶναι ἀναθεώρησις τοῦ κειμένου Β.

Αἱ ἐξ ἐκτενεῖς προσθήκαι αὗται εἶναι αἱ ἐξῆς· α) τὸ ὄνειρον τοῦ Μαρδοχαίου καὶ ἡ ἀνακάλυψις τῆς κατὰ τοῦ βασιλέως συνωμοσίας (1,1α-1ρ)· β) τὸ περὶ καταδιώξεως τῶν ἰουδαίων βασιλικὸν διάταγμα (3,13α-13η)· γ) δύο προσευχαὶ (ἡ πρώτη τοῦ Μαρδοχαίου: 4,17α-17ι καὶ ἡ δευτέρα τῆς

18. B. J a c o b, Das Buch Esther by den LXX, ZAW 10 (1890), σ. 241-298.

19. P. de L a g a r d e, Librorum Veteris Testamenti canonicorum pars prior Graece, Göttingen 1883. Κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Lagarde τὰ κείμενα Β καὶ Α προσφέρονται παραλλήλως καὶ ἐν τῇ ὑπὸ Α. E. B r o o k e καὶ N. M c L e a n ἐκδόσει· The Old Testament in Greek, London: Cambridge University Press, 1940. Τὸ κατὰ τὸν Lagarde κείμενον Α παρέχεται καὶ ὑπὸ τοῦ Clines ἐν τῷ ἔργῳ του The Esther Scroll (βλ. τὴν ἐπομ. ὑποσημείωσιν). Πρβ. R. H a n h a r t, Septuaginta. Vetus Testamentum graecum auctoritate academiae scientiarum gottingensis editum, VIII/3, Göttingen 1966, 1983².

20. J. L a n g e n, Die beiden griechischen Texte des Buches Esther, ThQ 42 (1860), σ. 244-272. — C. A. M o o r e, The Greek Text of Esther, (PhD Johns Hopkins) 1965. — Τ ο ὺ α ὕ τ ο ὺ, A Greek Witness to a Different Hebrew Text of Esther, ZAW 79 (1967), σ. 351-358. — D. J. A. C l i n e s, The Esther Scroll. The Story of the Story, (JSOT Supplement Series 30) Sheffield 1984.

21. J. G o e t t s b e r g e r, Einleitung in das AT, 1928, σ. 188 ἐξ. Πρβ. Π. Ἰ. Μ π ρ α τ σ ι ῶ τ ο υ, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Π. Διαθήκην, 1937, σ. 246 ἐξ.

22. H. B a r d t k e, Zusätze zu Esther, (JSHRZ I/1) Gütersloh 1973, σ. 17 ἐξ., 20 ἐξ.

23. H. J. C o o k, The A-Text of the Greek Versions of the Book of Esther, ZAW 81 (1969), σ. 369-376.

Ἑσθήρ: 17κ-17ω) ὑπὲρ σωτηρίας τῶν Ἰουδαίων· δ) ἡ ὑπὸ τοῦ βασιλέως δεξιῶσις τῆς Ἑσθήρ (5,1α-1ζ καὶ 5,2α-2β)· ε) τὸ περὶ αὐτοαμύνης τῶν Ἰουδαίων βασιλικὸν διάταγμα (8,12α-12φ)· καὶ στ) ἐξήγησις τοῦ ἐν τῇ α' προσθήκῃ ἐνυπνίου τοῦ Μαρδοχαίου (10,3α-3λ). Κατὰ τὸν Albert Baumgarten αἱ ἐξ προσθήκῃ αὗται δὲν πρέπει νὰ νοηθοῦν ὡς ὅλως νέαι συνθέσεις τοῦ Λυσιμάχου, καθόσον, ὡσπερ καὶ αἱ ἐπὶ τῶν τοίχων τῆς παρὰ τὰ Δοῦρα (Εὐρωπῶ) συναγωγῆς παραστάσεις τῆς Ἑσθήρ, προὑποθέτουν πιθανῶς παραδοσιακὸν κύκλον, εὐρύτερον τοῦ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τοῦ ἑβραϊκοῦ βιβλίου τῆς Ἑσθήρ χρησιμοποιοθέντος. Κατὰ τὸν Clines κ.ά. εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐκ τῶν προσθηκῶν τούτων ἡ α', ἡ γ', ἡ δ' καὶ ἡ στ' ὑπῆρχον ἀρχικῶς ἐν σημιτικῷ πρωτοτύπῳ, ἐνῶ ἡ β' καὶ ἡ ε' προφανῶς εἶναι ἑλληνικαὶ συνθέσεις.²⁴

Ὁ Ἱερώλυμος, διὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην Βουλγάταν, συνέλεξε τὰς εἰς τὸ βιβλίον τῆς Ἑσθήρ προσθήκας καὶ μεταφράσας αὐτάς ἐλευθέρως ἔθετο αὐτάς εἰς τὸ τέλος τοῦ πρωτοκανονικοῦ βιβλίου (10,4—19,24), ὅπερ μετέφρασε πιστῶς ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ. Ἡ παλαιὰ συριακὴ μετάφρασις²⁵ βασιίζεται ἐπὶ τοῦ ἑβραϊκοῦ πρωτοτύπου, ἐνῶ ἡ παλαιὰ λατινικὴ βασιίζεται ἐπὶ τῆς μετάφρασεως τῶν Ο'.

24. C. A. Moore, On the Origin of the LXX Additions to the Book of Esther, JBL 92 (1973), σ. 382-393. — R. A. Martin, Syntax Criticism of the LXX Additions to the Book of Esther, JBL 94 (1975), σ. 65-72. — E. Tov, The «Luciànic» Text of the Canonical and the Apocryphal Sections of Esther. A Rewritten Biblical Book, Textus 10 (1982), σ. 1-25.

25. J. Grunthal, Die syrische Übersetzung zum Buch Esther, 1900 (Diss.).